

LIDIJA BOGOVIĆ
(Zagreb, Hrvatska)

Tragovi mađarskoga jezika u hrvatskom

Sažetak: Hungarizmi su riječi posuđene iz mađarskoga jezika koje su tijekom povijesti, zbog dugotrajne političke i kulturne povezanosti hrvatskoga i mađarskoga naroda, integrirane u hrvatski jezik. U radu je napravljen izbor učestalih hungarizama u hrvatskom jeziku koji su jezično analizirani na razini leksikologije i tvorbe riječi te je dana usporedba s istovrijednicama iz druge polovice 19. stoljeća. Ujedno, dan je pregled kako su se određeni hungarizmi mijenjali, prilagođavali ili ostali nepromijenjeni kroz vrijeme. Također, tvorbeno su analizirane istovrijednice kojima su pojedini hungarizmi zamijenjeni (ili kojima ih se pokušalo zamijeniti) te je prikazano korištenje tvorbenoga potencijala hrvatskoga jezika. Rad doprinosi razumijevanju povijesnih i sociolingvističkih utjecaja na hrvatski jezik te naglašava važnost leksikografskih izvora u proučavanju jezičnoga posuđivanja.

Ključne riječi: hungarizmi u hrvatskom jeziku, leksikologija, rječotvorje, jezik u 19. stoljeću

Uvod

Hungarizmi su riječi posuđene iz mađarskoga jezika koje su tijekom povijesti, zbog dugotrajne političke i kulturne povezanosti hrvatskoga i mađarskoga naroda, integrirane u hrvatski jezik. U radu je napravljen izbor učestalih hungarizama u hrvatskom jeziku prema popisu riječi posuđenica iz mađarskoga jezika u *Etimološkom rječniku* Petra Skoka iz 1971. godine. Ti su hungarizmi analizirani i uspoređeni s istovrijednicama u današnjem hrvatskom književnom jeziku te su također uspoređeni s istovrijednicama iz druge polovice 19. stoljeća. Kao primarni izvori za usporedbu, korišteni su rječnici Bogoslava Šuleka i Dragutina Antuna Parčića.

Koristeći metodu komparativne analize, posebna je pažnja posvećena riječima koje su zadržale svoj izvorni posuđeni oblik, kao i onima koje su zamijenjene hrvatskim riječima praslavenskoga podrijetla u čijem je nastanku korišten tvorbeni potencijal hrvatskoga književnoga jezika.

Devetnaesto je stoljeće izabrano zato što se nakon narodnoga preporoda hrvatska književna i znanstvena produkcija 2. polovice 19. stoljeća ubrzano razvija, što je utjecalo na razvoj jezika. U to doba i terminologija postupno doživljava svoj uzlet, a tvorbom novih riječi obogaćen je hrvatski književni jezik. S tom je polaznom premisom pretpostavljena veća mogućnost za

hrvatsku riječ praslavenskoga podrijetla koja je ponuđena kao istovrijednica za pojedini hungarizam.

Novi način života suočava govornike pojedinoga jezika s brojnim novim stvarima, pojavama i pojmovima, što neizbježno rezultira potrebom za novim riječima kojima će se to novo označavati. Dva su osnovna načina na koji se nove riječi uvode u pojedini jezik. Prvi je od njih tvorba novih riječi na temelju već postojećih riječi u tom jeziku, a drugi jezično posuđivanje. Vitalnost pojedinoga jezika, a posebice književnoga jezika ponajprije se mjeri mogućnošću toga jezika da tvori nove riječi na temelju postojećih. Budući da živimo u doba velikoga elektroničkoga razvoja i novih mogućnosti širenja informacija, rječotvorje je stalno pred novim izazovima. Također, živimo u vrijeme velike dostupnosti i brzoga protoka informacija pa tako i posuđenice lakše ulaze u pojedini jezik, nego što je to prije bilo moguće. Danas je postupak ulaska novih posuđenica u jezik ubrzaniji od prošlih vremena, uglavnom zbog utjecaja medija, obrazovanja i putovanja, nove posuđenice lakše ulaze u pojedini jezik, najčešće iz engleskog jezika. Iz tih razloga, tvorba riječi, ali i samo jezično posuđivanje imaju važnu ulogu u formiranju leksika hrvatskoga književnoga jezika. Također, u današnje vrijeme snažniji je prodor novih posuđenica u hrvatski jezik, a pokušaji da se ponudi hrvatska riječ praslavenskoga podrijetla minimalni su.

Usporedbom se željelo utvrditi jesu li u drugoj polovici 19. stoljeća dane istovrijednice za postojeće hungarizme u jeziku, zatim kakva je slika u današnjem suvremenom književnom jeziku u odnosu na izabrane istovrijednice i zbog čega nije više iskorišten tvorbeni potencijal hrvatskoga jezika kada je riječ o hungarizmima koji su kroz povijest ušli u hrvatski književni jezik i danas se rabe bez da prosječan govornik uopće zna da je riječ o posuđenici.

Također, usporedbom rječotvorja druge polovice 19. stoljeća s rječotvorjem suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika, dan je pregled iskorištenosti jezičnoga bogatstva hrvatskoga jezika te je prikazana jezična mogućnost rječotvorja i tvorbeni potencijal hrvatskoga jezika.

Teorijski pristup

Veći je broj jezikoslovaca znanstveno istraživao hungarizme u hrvatskom jeziku. Problematiku jezika posrednika istraživao je Krunoslav Puškar 2010. godine u radu „Tragom njemačko-mađarsko-hrvatskih jezičnih dodira: problematika jezika posrednika” objavljenom u *Časopisu povijesnoga društva Križevci*. U radu je kontrastivno analiziran utjecaj njemačkoga i mađarskoga jezika na hrvatski književni jezik. Puškar navodi:

„Kao i drugi jezici i hrvatski je jezik spletom društvenih i geopolitičkih okolnosti tijekom svoje čitave povijesti dolazio u posredan ili neposredan dodir s različitim europskim jezicima. Apsorbirajući njihove riječi i njihove elemente, gotovim je rješenjima upotpunjavao leksičke praznine u svojem leksičkom sustavu te na taj način obogaćivao svoje rječničko blago.

Dok se današnja jezična politika svjesno odupire posuđenicama, napose sveopćoj navali popularnih anglizama, starije se posuđenice, budući da su se ukorijenile u hrvatskom jeziku i da ih danas sigurno nitko više i ne smatra posuđenicama, ne mogu tako lako izbaciti iz hrvatskoga leksičkog sustav, posebice standardnoga.” (PUŠKAR 2010: 129).

Puškar dalje navodi kako je prvi poznati rad s osvrtom na hungarizme u hrvatskom jeziku Vrančićev petojezični rječnik objavljen 1595., dok se sustavniji pristup hungarizmima u hrvatskom jeziku može pronaći tek krajem 20. stoljeća (PUŠKAR 2010: 133).

Na temelju vlastitih dijalektoloških terenskih istraživanja, Đuro Blažeka 2006. godine u radu „Hungarizmi u govoru Goričana” analizira korpus hungarizama. Riječ je o vrijednom dijalektološkom radu koji je na primjeru hungarizama u jednom mjesnom govoru leksikološki upotpunio sliku hrvatskoga jezika u cjelini.

Prilagodbu mađarskih posuđenica u hrvatskom jeziku na stilskoj razini 2000. istraživala je Milvia Gulešić (GULEŠIĆ 2000). Također, ta je autorica godinu dana ranije u radu „Još jednom o hungarizmima u hrvatskome standardnom jeziku” problematizirala tezu da hungarizama u hrvatskom jeziku ima tek četrdesetak, te navodi da ih s obzirom na povijesnu kulturno-povijesnu isprepletenost hrvatskoga i mađarskoga naroda ima manje od očekivanoga (GULEŠIĆ 1999).

Orsolya Žagar-Szentesi 1999. godine sudjelovala je u radu skupine autora (Rudolf Filipović, Ljuba Dabo-Denegri, Dragica Dragičević, Antica Menac, Anja Nikolić-Hoyt, Selija Sočanac i Orsolya Žagar-Szentesi) te obradila transmorfemizaciju hungarizama (ŽAGAR-SZENTESI 1999). Na samom početku rada istaknula je:

„Hungarizmi hrvatskoga jezika rezultat su neposrednog jezičnog posuđivanja – za to su pogodne okvire stvorili višestoljetni povijesni, politički i kulturni dodiri Hrvata i Mađara. Stoga korpus hungarizama u hrvatskome sačinjavaju riječi koje su razmjerno preuzete; u XIX. stoljeću utjecaj mađarskog jezika na hrvatski leksički fond više se manifestirao u stvaranju prevedenica po mađarskom uzoru, negoli u izravnom preuzimanju mađarskih riječi. S obzirom na višestoljetnu tradiciju hrvatsko-mađarskih jezičnih kontakata, velik dio hungarizama hrvatskog jezika danas obilježavamo kao arhaizme.” (ŽAGAR-SZENTESI 1999: 46).

U zborniku *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika* objavljenom u Pečuhu 1996. godine, Branka Tafra u svojem radu istražuje mađarsku sastavnicu povijesti hrvatskoga jezika (TAFRA 1996), a Diana Stolac proučava stariju hrvatsku leksikografiju u odnosu na mađarski jezik (STOLAC 1996).

Godine 1988. Ana-Marija Dürriegl u radu „Hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku“, analizira koliko hungarizama ima u suvremenom hrvatskom književnom jeziku te utvrđuje da ih ima „svega četrdesetak što pravih, što nepravih hungarizama” (DÜRRIGL 1988: 99). Tu činjenicu predstavlja začuđujućom:

„Ta je činjenica u isti mah začuđujuća, ali i razumljiva. Začuđuje da se nije održalo više mađarskih posuđenica, jer su ipak hrvatski i mađarski narod osam stoljeća živjeli u intenzivnom kontaktu. Međutim, moramo se prisjetiti da je jezik intelektualaca u Hrvatskoj i Mađarskoj dugo vremena bio latinski (pa tako i jezik njihova međusobnog općenja). Osim toga su mađarski i hrvatski veoma različiti jezici po svojem podrijetlu i prirodi. Također nam je znano da kulturne i ine veze Hrvata i Mađara nisu uvijek bile spontane i bezrezervno prihvaćene. Sve to, a i činjenica da se podrijetlo nekih riječi u našem jeziku do sada nije moglo sa sigurnošću utvrditi, potiče na daljnje i podrobnije istraživanje.” (DÜRRIGL 1988: 99).

Još valja spomenuti i Kristinu Katalinić koja je 2013. na Sveučilištu Loránda Eötvösa u Budimpešti obranila doktorski rad s temom *Hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku od kraja 16. do polovice 18. stoljeća* (KATALINIĆ 2013). Katalinić je u središte rada stavila mađarske leksičke posuđenice u hrvatskom književnom jeziku koje su zabilježene u najrelevantnijim djelima hrvatske leksikografije toga doba. Također, autorica upozorava kako definicije pojedinih hungarizama u novijim rječnicima mogu biti drukčije od onih u starijim izvorima pa bi buduća istraživanja trebala biti usmjerena na semantiku.

Svaki od tih radova doprinos je cjelokupnomu proučavanju jezičnoga posuđivanja u hrvatskom jeziku, ali ako se sagleda u širini, zapravo u odnosu na neke druge jezikoslovne discipline, taj je dio jezikoslovlja prilično zanemaren. I kada je riječ o davnim povijesnim posuđenicama iz mađarskoga jezika, ali situacija je sukladna i kada je riječ o preuzimanju posuđenica iz stranih jezika (najčešće iz engleskoga jezika) u novije vrijeme.

Leksička i tvorbena analiza izabranih hungarizama u hrvatskom jeziku

Leksički i tvorbena analizirani su izabrani primjeri hungarizama u hrvatskom jeziku. Uzimajući u obzir određena neslaganja mađarskih jezikoslovaca oko podrijetla nekih u radu obrađenih hungarizama (primjerice da su imenice *bitanga* i *šogor* germanizmi njemačkoga podrijetla, imenica *korov* turcizam, a imenica *mamlaz* slovakizam),¹ izbor posuđenih riječi iz mađarskoga jezika napravljen je prema učestalijim i poznatijim hungarizmima s popisa koji je Petar Skok objavio u okviru svojega *Etimološkoga rječnika* objavljenoga 1971. godine. Ne ulazeći detaljnije u problematiku podrijetla izabranih hungarizama,

¹ Više o tome u EÖRY 2007.

pretpostavka je da su izabrane riječi u hrvatskom jeziku preuzete upravo iz mađarskoga jezika te se one do danas u hrvatskom jeziku smatraju hungarizmima. Izabrane riječi uspoređene su s leksikografskim člancima u *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenoga nazivlja* Bogoslava Šuleka objavljenom 1990. godine, te u *Rječniku hrvatsko – talijanskom* Dragutina Antuna Parčića iz 1901. godine.

Zbog preglednosti analiziranih primjera, u Tablici 1. popisani su promatrani hungarizmi, njihov izvorni oblik u mađarskom jeziku, zatim leksikografske natuknice u Šulekovu i Parčićevu rječniku te riječi koje se u tom značenju rabe u suvremenom hrvatskom književnom jeziku.

Tablica 1. Usporedba istovrijednica

hungarizam	mađarski jezik	Šulek (1990)	Parčić (1901)	suvremeni hrvatski standardni jezik
<i>bàršun</i>	<i>barsóny/bársony</i>	baršun, kadifa	baršun	baršun
<i>bìtānga</i>	<i>bitang</i>	–	bitanga, ništarija	ništarija, zgubidan
<i>būnda</i>	<i>bunda</i>	–	bunda	bunda
<i>cìpele</i>	<i>cipellő/cipő</i>	obuća	cipela, postola, obuća	obuća, postole
<i>čipka</i>	<i>csipke</i>	čipka	čipka	čipka
<i>čòpor</i>	<i>csoport</i>	–	čopor	čopor
<i>gàzda</i> 'gospod'	<i>gazda</i>	posjednik, imalac	gazda, gazdar, vlasnik, posjednik	vlasnik, posjednik
<i>gùmb</i>	<i>gomb</i>	–	gumb, dugme	gumb, dugme
<i>hàjdūk</i>	<i>hajdú</i>	odmetnik	hajduk, odmetnik	odmetnik
<i>kàrika</i>	<i>karika</i>	karika, kolobar, kolut	karika, obruč	karika
<i>kòčija</i>	<i>kocsi</i>	–	kočija	kočija
<i>kórov,</i> <i>travurina</i>	<i>kóró</i>	–	korov	korov

<i>lópov</i>	<i>lopó</i>	–	lopov, kradljivac	kradljivac
<i>màmlaz</i>	<i>mamlasz</i>	–	mamlaz	<i>pej.</i> mamlaz
<i>mârva</i>	<i>marha</i>	marva, stoka	marva, stoka	marva, stoka
<i>orijaš</i>	<i>óriás</i>	div, gorostas	orijaš, div, gorostas	div, gorostas
<i>pàjdāš</i>	<i>pajtás</i>	–	pajdaš	prijatelj
<i>púnda</i>	<i>punty</i>	–	–	punda
<i>ròštilj</i>	<i>rostély</i>	roštilj	roštilj	roštilj
<i>söba</i>	<i>szoba</i>	soba	soba, prostorija	soba, prostorija
<i>tâbor</i>	<i>tábor</i>	tabor, okol	tabor	tabor
<i>tèret</i>	<i>teher</i>	teret	teret, breme	teret, breme, težina
šôgor	<i>sógor</i>	–	šogor, šurjak	šurjak
<i>vášar</i>	<i>vásár</i>	sajam	vašar, sajam	sajam

U Skokovu rječniku navedena je imenica muškoga roda *bâršün* (mađ. *barsóny*, *bársony* /u suvremenom mađarskom jeziku/) (SKOK 1971: 114; 1974: 715). U Šulekovu rječniku također se navodi imenica muškoga roda *baršun* uz imenicu ženskoga roda *kadifa* toga istoga značenja (ŠULEK 1990:72), a koja dolazi iz turskoga jezika. Imenica *baršun* navedena je i u Parčićevu rječniku (PARČIĆ 1901: 13), a u današnje se vrijeme također rabi ta imenica leksičkoga značenja ‘vrsta nježne i mekane tkanine, najčešće pamučne; kadifa, pliš, samt, velur’ (HJP: s. v. *baršun*).

Dvorodna imenica *bitānga* (mađ. *bitang*) (SKOK 1971: 158; 1974: 715) u Skokovu rječniku navedena je uz imenice *skitnica* i *potepuh*. Imenice *skitnica* i *potepuh* tvorbena su motivirane i obje su pokušaj da se posuđenica *bitanga* zamijeni hrvatskom riječju. Tvorbeno značenje dvorodne imenice *skitnica* je ‘onaj koji skiće’, a tvorena je prezentskom osnovom nesvršenoga glagola V. vrste *skitati se*, koja glasi *skit-* i služi kao tvorbena osnova i sufiksa *-nica*. Imenica je tvorena čistom sufiksalsnom tvorbom, a pripada semantičkoj skupini muška/ženska osoba. Sukladno tom primjeru, također čistom sufiksalsnom tvorbom tvorena je imenica muškoga roda *potepuh*. Tvorbeno značenje te imenice je ‘onaj koji se potepa’, a tvorena je prezentskom osnovom nesvršenoga glagola V. vrste *potepati se* koja glasi *potep-* i služi kao tvorbena osnova i sufiksa *-uh*. Semantička skupina imenice *potepuh* je muška osoba.

Valja naglasiti da je imenica *potepuh* u hrvatskom jeziku dijalektizam i da nije dijelom hrvatskoga književnoga jezika (HJP: s. v. *potepuh*). U Šulekovu rječniku ne navodi se ta imenica, a kod Parčića se navodi imenica *bitanga* (PARČIĆ 1901: 26). U današnje vrijeme rabi se imenica *bitanga*, ali češća je uporaba imenica u tom značenju *ništarija*² i *zgubidan*. Obje su tvorbeno motivirane riječi, ali im je način tvorbe različit. Dvorodna imenica *ništarija* tvorena je čistom sufiksalsnom tvorbom od zamjeničke osnove, dok je imenica muškoga roda *zgubidan*, tvorbenoga značenja ‘onaj koji (i)zgubi dan’ tvorena čistom složenom tvorbom.

Hungarizam *bûnda* (mađ. *bunda*) (SKOK 1971: 236; 1974: 715) u svim je izvorima navedena kao imenica leksičkoga značenja ‘zimski kaput postavljen krznom, muškim i ženskim’ (PARČIĆ 1901: 53), a s istim izrazom i sadržajem rabi se i danas u suvremenom hrvatskom književnom jeziku (HJP: s. v. *bunda*). U Šulekovu rječniku nema toga leksikografskoga članka.

Imenica ženskoga roda *cipela* (mađ. *cipelló*, *cipő* /u suvremenom mađarskom jeziku/) (SKOK 1971: 268; 1974: 715), hungarizam je za koji manji broj govornika hrvatskoga jezika uopće zna da je riječ o posuđenici. U Šulekovu rječniku u tom je značenju navedena zbirna imenica *obuća* (ŠULEK 1990: 691), dok su u Parčićevu rječniku navedene imenice ženskoga roda *cipela* (PARČIĆ 1901: 60) i *postola* (PARČIĆ 1901: 716), ali i zbirna imenica *obuća* (PARČIĆ 1901: 538). Imenica *postola* hrvatska je riječ praslavenskoga podrijetla. Imenica *obuća* tvorbenoga značenja ‘ono što se obuje’ izvedena je čistom sufiksalsnom tvorbom od okrnjenoga infinitiva glagola *obuti*. Također, treba naglasiti da se leksičko značenje zbirne imenice *obuća* može promatrati šire od leksičkih značenja imenica *cipele* i *postole*.

Za hungarizam *čipka* (mađ. *csipke*) (SKOK 1971: 327; 1974: 716) nikada nije ni pokušano dati istovrijednicu tvorenu od postojećih riječi praslavenskoga podrijetla. Tako imenicu ženskoga roda *čipka* leksičkoga značenja ‘fini komad ukrasne tkanine, izrađen kukičanjem ili vezenjem prema ornamentalnom uzorku’ (HJP: s. v. *čipka*), pronalazimo u uporabi kod Šuleka (ŠULEK 1990: 196), kod Parčića (PARČIĆ 1901: 78), ali i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku.

Leksičko značenje ‘više životinja u zajednici, obično zvjeri’ (HJP: s. v. *čopor*) značenje je posuđene imenice muškoga roda *čopor* (mađ. *csoport*) (SKOK 1971: 334; 1974: 716). U Šulekovu rječniku nema natuknice za tu imenicu, dok se kod Parčića također navodi imenica *čopor* (PARČIĆ 1901: 81), jednako kao i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku.

Posuđenica *gãzda* (mađ. *gazda* ‘gospod’) (SKOK 1974: 716) kod Šuleka se ne navodi, ali se u tom leksičkom značenju navode imenice muškoga roda *posjednik* i *imalac* (ŠULEK 1990: 821). Obje su te imenice tvorbeno motivirane s tvorbenim značenjem ‘onaj koji posjeduje’ i ‘onaj koji ima’ i obje su tvorene čistom sufiksalsnom tvorbom. Za obje je iskorišten tvorbeni

² Imenica *ništarija* nalazi se i u Parčićevu rječniku (PARČIĆ 1901: 516).

potencijal hrvatskoga književnoga jezika budući da su obje tvorene od postojećih riječi praslavenskoga podrijetla. U Parčićevu rječniku s tim značenjem navedene su riječi *gazda*, *gazdar* (PARČIĆ 1901: 156), *vlasnik* (PARČIĆ 1901: 1116) i *posjednik* (PARČIĆ 1901: 711). Imenica muškoga roda *gazdar* tvorena je čistom sufiksalsnom, ali dodatno i sekundarnom tvorbom kojom je morfološkom osnovom imenice *gazda* i sufiksom *-ar* tvorena imenica s istim leksičkim značenjem kao i imenica od koje je izvedena. U suvremenom hrvatskom književnom jeziku hungarizam *gazda* potisnule su imenice muškoga roda *vlasnik* i *posjednik*. Imenica *vlasnik* također je tvorena čistom sufiksalsnom tvorbom morfološkom osnovom imenice *vlast* i sufiksom *-nik* uz provedenu glasovnu promjenu gubljenja suglasnika na tvorbenom šavu.

Posuđena imenica muškoga roda *gũmb* (mađ. *gomb*) (SKOK 1971: 588; 1974: 716) u Šulekovu rječniku se ne navodi, dok se kod Parčića navode imenice muškoga roda *gumb* (PARČIĆ 1901: 200) i *dugme* (PARČIĆ 1901: 137). Obje imenice su posuđenice. Imenica *gumb* iz mađarskoga, a imenica *dugme* iz turskoga jezika. U suvremenom hrvatskom književnom jeziku također se rabe posuđenice *gumb* i *dugme* leksičkoga značenja ‘pločica (ob. okrugla) koja prolazi kroz rupicu (tkanine, kože i sl.) i zakapča’ (HJP: s. v. *gumb*, *dugme*).

Za hungarizam *hàjdūk* (mađ. *hajdú*) (SKOK 1971: 649–650; 1974: 717) Skok navodi sinonimne imenice muškoga roda *razbojnik*, *lupež* i *kradljivac*. U Šulekovu rječniku pod tim se značenjem navodi imenica muškoga roda *odmetnik* (ŠULEK 1990: 698) izvedena čistom sufiksalsnom tvorbom prezentskom osnovom svršenoga glagola II. vrste *odmetnuti se* i sufiksom *-nik*. U Parčićevu rječniku također su navedene imenice muškoga roda *hajduk* (PARČIĆ 1901: 206) i *odmetnik* (PARČIĆ 1901: 553), dok u suvremenom hrvatskom književnom jeziku prevladava uporaba stilski neutralne imenice *odmetnik*, a imenica *hajduk* stilski je obilježena (HJP: s. v. *hajduk*).

Uz hungarizam *kàrika* (mađ. *karika*) (SKOK 1972: 51; 1974: 717) u Šulekovu se rječniku navode sinonimne imenice muškoga roda *kolobar* i *kolut* (ŠULEK 1990: 469), a u Parčićevu rječniku uz imenicu ženskoga roda *karika* (PARČIĆ 1901: 326), navodi se imenica muškoga roda *obruč* (PARČIĆ 1901: 536). U suvremenom hrvatskom književnom jeziku i dalje se rabi posuđenica *karika* (HJP: s. v. *karika*).

Sukladno je s hungarizmom *kòčija* (mađ. *kocsi*) (SKOK 1972: 118; 1974: 717), u suvremenom hrvatskom književnom jeziku i dalje se rabi posuđena imenica ženskoga roda *kočija* (HJP: s. v. *kočija*). U Šulekovu se rječniku ta imenica uopće ne navodi, dok je u Parčićevu rječniku navedena natuknica *kočija* (PARČIĆ 1901: 343).

Uz hungarizam *kórov* (mađ. *kóró*) (SKOK 1972: 158; 1974: 718) Skok navodi imenicu ženskoga roda *travurina*. Ta je imenica tvorbeno motivirana i izvedena je čistom sufiksalsnom tvorbom od morfološke osnove imenice ženskoga roda *trava* i sufiksa *-urina*, ali augmentativ u tom značenju nije zaživio u uporabi. U Šulekovu rječniku imenica *korov* se ne navodi, dok je u Par-

čićevu rječniku navedena također samo imenica *korov* (PARČIĆ 1901: 352) koja se rabi i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku.

Posuđenica *lopov* (mađ. *lopó*) (SKOK 1972: 319; 1974: 718) u Skokovu rječniku navodi se uz imenicu muškoga roda *kradljivac*, izvedenu čistom sufiksalsnom tvorbom od morfološke osnove pridjeva *kradljiv* i sufiksa *-(a)c* s nepostojanim *a*. U Šulekovu se rječniku ta posuđenica ne navodi, dok su u Parčićevu rječniku navedene imenice leksičkoga značenja ‘onaj koji krade’ i *lopov* (PARČIĆ 1901: 401) i *kradljivac* (PARČIĆ 1901: 358).

Hungarizam *màmlaz* (mađ. *mamlasz*) (SKOK 1972: 366; 1974: 718) u Šulekovu se rječniku ne navodi, ali je navedena u Parčićevu rječniku (PARČIĆ 1901: 410). U suvremenom hrvatskom književnom jeziku imenica muškoga roda *mamlaz* navodi se da je stilski obilježena i pejorativnoga je značenja. Za leksičko značenje te imenice navodi se ‘onaj koji je glup, blesav, bezobraznik, klipán’ (HJP: s. v. *mamlaz*).

Uz posuđenicu *mârva* (mađ. *marha*) (SKOK 1972: 377; 1974: 718), već Skok navodi hrvatsku riječ, imenicu ženskoga roda *stoka*. Obje te imenice navedene su u Šulekovu (ŠULEK 1990: 580, 1098), ali i u Parčićevu rječniku (PARČIĆ 1901: 412, 958). U suvremenom hrvatskom književnom jeziku imenica *stoka* gotovo je u potpunosti istisnula imenicu *marva*.

Hungarizam *orijaš* (mađ. *óriás*) (SKOK 1972: 565; 1974: 719) u Skokovu rječniku navedena je uz sinonimne imenice muškoga roda *div* i *gigant*. Pritom, imenica *div* posuđenica je iz turskoga jezika, a imenica *gigant* iz latinskoga jezika. Šulek navodi imenice *div* i *gorostas* (ŠULEK 1990: 227), a Parčić *orijaš* (PARČIĆ 1901: 598), *div* (PARČIĆ 1901: 97) i *gorostas* (PARČIĆ 1901: 179). U suvremenom hrvatskom književnom jeziku hungarizam *orijaš* potpuno su istisnule istrovrijednice *div* i *gorostas*. Kod imenice muškoga roda *gorostas* iskorišten je tvorbeni potencijal hrvatskoga jezika. Tvorbeno značenje te imenice je ‘onaj koji ima stas poput gore’. Čistom složenom tvorbom, slaganjem morfološke osnove imenice *gora* i cjelovite riječi *stas* interfiksom *-o-*, nastala je tako imenica *gorostas*.

Hungarizam *pàjdāš* (mađ. *pajtás*) (SKOK 1972: 587; 1974: 719) uz koji Skok navodi sinonimnu imenicu muškoga roda *prijatelj* u suvremenom hrvatskom književnom jeziku stilski je obilježena riječ i ne smatra se dijelom standarda. Šulek ne navodi taj hungarizam, dok je kod Parčića uz imenicu *pajdaš* (PARČIĆ 1901: 622) navedeno leksičko značenje ‘kolega, prijatelj’.

Posuđenica *púnda* (mađ. *punty*) (SKOK 1974: 719), iako se ne navodi u rječnicima Šuleka i Parčića, zaživjela je do današnjega vremena u tom obliku izraza i s leksičkim značenjem ‘ženska frizura od podignute, začesljane i pričvršćene kose’ (HJP: s. v. *punđa*).

Sukladno je s hungarizmom *roštilj* (mađ. *rostély*) (SKOK 1974: 719) koji je s leksičkim značenjem ‘1. željezna rešetkasta naprava za pečenje mesa na žaru; 2. na takvoj rešetki pečeno jelo od mesa’ (HJP: s. v. *roštilj*) zaživio do suvremenoga vremena. Imenica *roštilj* navedena je i u rječnicima Šuleka (ŠULEK 1990: 961) i Parčića (PARČIĆ 1901: 875).

Zanimljiva je uporaba imenice ženskoga roda *sòba* (mađ. *szoba*) (SKOK 1973: 299; 1974: 720), za koju većina govornika hrvatskoga jezika ne bi rekla da je riječ o posuđenici. Navedena je u Šulekovu rječniku (ŠULEK 1990: 1051), dok su kod Parčića navedene i *soba* (PARČIĆ 1901: 937) i *prostorija* (PARČIĆ 1901: 809), jednako kao i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku u kojem su obje imenice jednako frekventne, s tim da leksičko značenje imenice *prostorija* može biti šire od leksičkoga značenja imenice *soba*. Imenica ženskoga roda *prostorija* ima tvorbeno značenje ‘prostor koji je odvojen zidovima’. Izvedena je čistom sufiksalsnom tvorbom od morfološke osnove imenice *prostor* i sufiksa *-ija*.

Hungarizam *tâbor* (mađ. *tábor*) (SKOK 1973: 429; 1974: 720) leksičkoga značenja ‘otvoren prostor na kojem se biva i na takvom mjestu podignut logor; *pren.* jedna od zaraćenih ili suprotstavljenih strana ili sila’ (HJP: s. v. *tabor*), zaživjela je sve do suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika. U Šulekovu se rječniku navodi uz sinonim *okol* (ŠULEK 1990: 1146) koji je nastao tvorbenim postupkom konverzijom, ali ta imenica nije zaživjela u uporabi, dok se u Parčićevu rječniku navodi samo imenica *tabor* (PARČIĆ 1901: 1009).

Posuđenica *tèret* (mađ. *teher*) (SKOK 1974: 720) leksičkoga značenja ‘ono što tko nosi’ (HJP: s. v. *teret*) navedena je i u Šulekovu (ŠULEK 1990: 1158) i u Parčićevu (PARČIĆ 1901: 1016) rječniku. Kod Parčića se navodi još i imenica srednjega roda *breme* (PARČIĆ 1901: 44) s istim leksičkim značenjem. U suvremenom hrvatskom književnom jeziku uz imenicu muškoga roda *teret*, navode se sinonimne imenica srednjega roda *breme* i imenica ženskoga roda *težina*. Tvorbeno je motivirana imenica *težina* s tvorbenim značenjem ‘osobina onoga koji je težak’, a izvedena je čistom prefiksalsnom tvorbom od skraćene morfološke osnove pridjeva *težak* i sufiksa *-ina*.

Hungarizam *šôgor* (mađ. *sógor*) (SKOK 1974: 710) u hrvatskom se jeziku smatra dijalektizmom (HJP: s. v. *šogor*). Šulek ga u svomu rječniku ne navodi, dok su u Parčićevu rječniku navedene i imenica *šogor* (PARČIĆ 1901: 1000) i imenica *šurjak* (PARČIĆ 1901: 1007). Danas se u književnom jeziku rabi imenica muškoga roda *šurjak*.

Posljednja analizirana posuđenica je imenica muškoga roda *vášar* (mađ. *vásár*) (SKOK 1973: 568; 1974: 720) uz koju Skok navodi imenicu ženskoga roda *sajam*. Lexičko značenje tih imenica je ‘sastanak prodavača i kupaca u određeno vrijeme godine ili na određeni dan radi izravnoga trgovanja’ (HJP: s. v. *vašar*). U Šulekovu rječniku navedene su imenica *sajam*, zatim imenica *vašar* koju obilježava kao vulgarnu riječ te talijanizam *fiera* (ŠULEK 1990: 972). U Parčićevu rječniku navedene su imenice *vašar* (PARČIĆ 1901: 1103) i *sajam* (PARČIĆ 1901: 886), a u hrvatskom književnom jeziku rabi se imenica *sajam*, dok se hungarizam *vašar* smatra stilski obilježenom riječju i dijalektizmom.

Zaključak

Dugotrajna politička i kulturna povezanost hrvatskoga i mađarskoga naroda rezultirala je određenim brojem mađarskih posuđenica u hrvatskom jeziku, a mnoge od njih ostale su u uporabi do današnjih dana, često bez svijesti govornika o njihovu stranom podrijetlu. Rezultati istraživanja pokazuju da mnoge hungarizme nalazimo u izvorima u 19. stoljeću, što implicira da su posuđenice tada već udomaćene u hrvatskom književnom jeziku. Također, pokazano je da su neki hungarizmi izgubili svoju frekvenciju, dok se nekim promijenilo (proširilo ili smanjilo) leksičko značenje ili su pak prestale biti stilski neutralne riječi.

U drugoj polovici 19. stoljeća dobro je korišten tvorbeni potencijal hrvatskoga jezika, ali iz komparativnoga pristupa hungarizmima vidljivo je da kod nekih nije bilo ni značajnijih pokušaja korištenja tvorbenoga potencijala te da su takvi i izrazom i sadržajem zadržani u uporabi i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku.

Hrvatskom jeziku općenito, pa tako i suvremenom književnom jeziku, nisu problem povijesne posuđenice iz mađarskoga jezika koje su u potpunosti prilagođene hrvatskom gramatičkom sustavu i udomaćene u leksik. Problem u novije vrijeme je velik broj posuđenica, najviše iz engleskoga jezika, koje svakodnevno ulaze u hrvatski jezik i ne prolaze proces prilagodbe, a tvorbeni potencijal koji hrvatski jezik ima ili se uopće ne iskorištava, ili vrlo slabo.

Izvori

- PARČIĆ 1901 = PARČIĆ D. A. Rječnik hrvatsko – talijanski – Vocabolario croato – italiano. Treće popravljeno i pomnožano izdanje. Tisak i naklada „Narodnoga Lista“, Zadar, 1901.³
- SKOK 1971 = SKOK P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Ur. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Knjiga prva: A-J. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1971.
- SKOK 1972 = SKOK P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Ur. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Knjiga druga: K-poni¹. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1972.
- SKOK 1973 = SKOK P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Ur. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Knjiga treća: poni²-J. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1973.
- SKOK 1974 = SKOK P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Ur. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Knjiga četvrta: kazala. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1974.
- ŠULEK 1990 = ŠULEK B. Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja. Knjiga prva: A-N; knjiga druga: O-Ž. Globus. Zagreb, 1990.

³ Prvo izdanje objavljeno je 1868., a drugo izdanje 1874.

Literatura

- BLAŽEKA 2006 = BLAŽEKA Đ. Hungarizmi u govoru Goričana // *Suvremena lingvistika*, LXI, br. 1, Zagreb, 2006. 1–27.
- DÜRRIGL 1988 = DÜRRIGL M. Hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku // *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnoga jezika*, XXXV, br. 4, Zagreb, 1988. 97–128.
- EŐRY 2007 = EŐRY V. *Értelmező szótár+ I-II*. Tinta Könyvkiadó. Budapest, 2007.
- GULEŠIĆ 2000. = GULEŠIĆ M. Stilistički aspekti prilagodbe hungarizama hrvatskomu standardnom jeziku // *Riječki filološki dani 3*, Filozofski fakultet u Rijeci. Rijeka, 2000.
- GULEŠIĆ 1999 = GULEŠIĆ M. Još jednom o hungarizmima u hrvatskome standardnom jeziku // VI. međunarodni slavistički dani. Szombathely-Pečuh, 1999. 255–261.
- KATALINIĆ 2013 = KATALINIĆ K. Hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku od kraja 16. do polovice 18. stoljeća (doktorska disertacija). Sveučilište Eötvös Loránd – Filozofski fakultet. Budimpešta, 2013.
- PUŠKAR 2010 = PUŠKAR K. Tragom njemačko-mađarsko-hrvatskih jezičnih dodira: problematika jezika posrednika // *Časopis povijesnog društva Križevci*, XII, br. 1., 2010. 129–141.
- STOLAC 1996 = STOLAC D. 1996. Starija hrvatska leksikografija i mađarski jezik // *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika 2*, ur. Stjepan Blažetin. Hrvatski znanstveni zavod. Pečuh, 1996. 249–258.
- TAFRA 1996 = TAFRA B. Mađarska sastavnica povijesti hrvatskoga jezikoslovlja // *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika 2*, ur. Stjepan Blažetin. Hrvatski znanstveni zavod. Pečuh, 1996. 258–264.
- ŽAGAR-SZENTESI 1999 = ŽAGAR-SZENTESI O. Transmorfemizacija hungarizama // *Filologija*, XXXIII, Zagreb, 1999. 46–53.

Internetske stranice

HJP = Hrvatski jezični portal, zadnji put pristupljeno 28. svibnja 2024. <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

Traces of the Hungarian language in Croatian. Hungarianisms are words borrowed from the Hungarian language that have been integrated into the Croatian language throughout history due to the long-lasting political and cultural connection between the Croatian and Hungarian people. This paper presents a selection of common hungarianisms in the Croatian language, which are linguistically analyzed at the levels of lexicology and word formation, and provides a comparison with their equivalents from the second half of the 19th century. Additionally, the paper reviews how certain hungarianisms have changed, adapted, or remained unchanged over time. Also, the equivalents that replaced or attempted to replace certain hungarianisms are analyzed in terms of word formation, demonstrating the utilization of the Croatian language's word formation potential. This paper contributes to the understanding of the historical and sociolinguistic influences on the Croatian language and emphasizes the importance of lexicographic sources in studying linguistic borrowing.

Keywords: hungarianisms in Croatian language, lexicology, word formation, language in 19th century